

# Zasady tworzenia Polskiej Listy Krajowej Programu UNESCO „Pamięć Świata”

## Wprowadzenie

Dziedzictwo dokumentacyjne stanowi istotną część dziedzictwa kulturowego dotyczącą wszelkich zapisów myśli ludzkiej na dowolnych nośnikach. Celem Programu UNESCO Pamięć Świata (Memory of the World) jest ochrona dziedzictwa dokumentacyjnego, ułatwienie dostępu do niego i jego rozpowszechnianie, a także podniesienie świadomości społeczeństwa na temat jego znaczenia i potrzeby zachowania.

UNESCO występując z inicjatywą Programu Pamięć Świata, pragnęło zwrócić uwagę władzom i społeczeństwom państw członkowskich na wiele problemów i zagrożeń, łączących się z przechowywaniem dziedzictwa dokumentacyjnego oraz na potrzebę jego wszechstronnego wykorzystywania. Jednym ze środków wiodących do tego celu jest popularyzacja zbiorów dokumentacyjnych oraz działalności instytucji zajmujących ich gromadzeniem, zabezpieczaniem, opracowywaniem i udostępnianiem.

Od 1995 r. tworzona jest Międzynarodowa Lista Programu UNESCO Pamięć Świata, przedstawiająca dziedzictwo dokumentacyjne o szczególnym, ponadnarodowym i ponadregionalnym znaczeniu. Program Pamięć Świata przewiduje także powstawanie list regionalnych i list krajowych. Polska Lista Krajowa Programu UNESCO Pamięć Świata tworzona jest od 2014 roku. Listy tworzone w ramach Programu działają autonomicznie. Nie ma przeszkód, aby dane dziedzictwo dokumentacyjne, spełniające kryteria wpisu znajdowało się jednocześnie na liście krajowej i międzynarodowej.

Dokument, zgodnie z definicją zawartą w Zaleceniu UNESCO w sprawie zachowania i dostępu do dziedzictwa dokumentacyjnego, w tym dziedzictwa cyfrowego (2015), to „obiekt zawierający treść informacyjną w postaci analogowej lub cyfrowej oraz nośnik tej treści. Treść może obejmować znaki lub kody (np. tekst), obrazy (nieruchome lub ruchome) oraz dźwięki, które mogą być kopiowane lub migrowane. Nośnik może mieć istotne walory estetyczne, kulturowe lub techniczne. Związek pomiędzy treścią a nośnikiem może być różny – od incydentalnego po integralny”. Tak też rozumiany jest dokument w niniejszych zasadach. Na ich potrzeby stosuje się również termin „obiekt” zarówno w odniesieniu do pojedynczych dokumentów, jak i do zbiorów dokumentów.

Niniejsze Zasady tworzenia Polskiej Listy Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata zostały opracowane w oparciu o obowiązujące od 2021 roku Ogólne wytyczne Programu Pamięć Świata (General Guidelines of the Memory of the World (MoW) Programme) i tylko w zgodzie z nimi mogą być interpretowane.

## Cele Polskiej Listy Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata

Polskie dziedzictwo dokumentacyjne, wytworzone na przestrzeni wielu stuleci, wymaga należytej ochrony i powinno być, w pełnym zakresie swojego bogactwa informacyjnego, dostępne do celów naukowych i edukacyjnych. Zastępuje ono na szeroką popularyzację.

Zgodnie z założeniami Programu celem utworzenia Polskiej Listy Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata (zwanej dalej Listą) jest wyodrębnienie i wyróżnienie najcenniejszych dokumentów i ich zbiorów znajdujących się w posiadaniu instytucji w Polsce lub poza jej granicami, mających szczególne znaczenie dla historii, kultury i tradycji polskiej.

Przy tworzeniu Listy, stanowiącej rejestr dokumentów o szczególnej wartości dla historii, kultury i tradycji polskiej, Polski Komitet Programu UNESCO Pamięć Świata (zwany dalej Komitetem) wybiera na podstawie zgłoszonych propozycji, te obiekty, które:

- a) poddane zostaną procedurze wpisu,
- b) spełniają (wybrane) kryteria,
- c) zostaną zatwierdzone przez Komitet i wpisane na Listę w drodze uchwały.

## Procedura zgłaszania i oceny wniosków

- 1) W miarę możliwości nabory organizowane są w cyklach dwuletnich.
- 2) Właściciel lub przechowawca obiektu składa wniosek do Komitetu w odpowiedzi na nabór ogłoszony przez Komitet, w terminie wskazanym w ogłoszeniu o naborze.
- 3) Nabór ogłaszany jest na stronie internetowej Archiwów Państwowych oraz na stronie programu. Ogłoszenia o naborze mogą być również zamieszczane w mediach tradycyjnych i elektronicznych, w tym także w mediach społecznościowych.
- 4) Każdy podmiot może w danym naborze złożyć jeden wniosek, który dotyczy tylko jednego obiektu.
- 5) W przypadku gdy obiekt jest podzielony między różnych właścicieli lub przechowawców, mogą oni przedstawić wspólny wniosek.
- 6) Wniosek składany jest na formularzu stanowiącym załącznik do niniejszych zasad.
- 7) Do wniosku należy załączyć materiały wizualne przedstawiające zgłaszany obiekt – mogą być one bardzo pomocne podczas oceny wniosku. Materiały wizualne przedstawiające obiekt lub jego wybrany fragment należy przekazać w formie linków do plików cyfrowych lub załączyć pliki do wniosku zapisane na cyfrowym nośniku danych.
- 8) Uznaje się także, że w przypadku wpisu obiektu na Listę, przekazanie lub udostępnienie plików cyfrowych jest równoznaczne z udzieleniem Komitetowi oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych prawa do publikowania i wykorzystywania przekazanych plików w celach promocyjnych.

- 9) Wniosek jest omawiany na posiedzeniu Komitetu, przy czym jeśli Komitet uzna to za konieczne, może w jego sprawie zasięgnąć opinii ekspertów zewnętrznych.
- 10) Komitet dokonuje oceny wniosku zgodnie z informacjami zawartymi we wniosku i z kryteriami wpisu, a następnie podejmuje decyzję dotyczącą wniosku. Komitet może odrzucić wniosek, skierować go do uzupełnienia lub podjąć uchwałę o wpisaniu danego obiektu na Listę. Uchwałę tę w imieniu Komitetu podpisuje Przewodniczący i Sekretarz Komitetu.
- 11) Wnioskodawca otrzymuje informację o decyzji Komitetu podjętej w stosunku do złożonego wniosku, a w przypadku pozytywnej decyzji także certyfikat wpisu, wydawany wspólnie przez Komitet i Polski Komitet ds. UNESCO.
- 12) Aktualna Lista zamieszczona jest na stronie Archiwów Państwowych oraz na stronie programu.

## Kryteria wpisu na Listę Krajową i warunki kwalifikacji obiektów

Kryteria wpisu na Listę są analogiczne do tych, jakie przyjęte zostały przez UNESCO dla Listy Międzynarodowej. Obiekty wpisywane na Listę powinny, niezależnie od miejsca ich przechowywania, przedstawiać szczególną wartość dla kultury polskiej, kształtowanej od powstania państwa polskiego do chwili obecnej, z uwzględnieniem jej różnorodności kulturowej, przemian i zmiennego zasięgu terytorialnego.

Przy ocenie danego obiektu stosuje się trzy grupy kryteriów:

### Kryteria progowe: autentyczność i integralność

Spełnienie tych kryteriów jest bezwzględnie konieczne i stanowi test progowy dla dalszej oceny wniosku.

Autentyczność jest rozumiana jako bycie prawdziwym i nie zniekształconym w stosunku do oryginału, a integralność jest rozumiana jako bycie pełnym i kompletnym.

Przygotowując informację w tym kryterium, należy zadać sobie pytania pomocnicze:

- Czy identyfikacja obiektu została przeprowadzona w sposób rzetelny, a jego pochodzenie zostało wiarygodnie ustalone?
- Czy jest to oryginał – a jeśli nie, to czy jest to najwcześniejsza znana wersja?
- Jaki procent obiektu zachował się w oryginalnym stanie?
- Czy istnieją kopie obiektu?
- Czy zgłaszany obiekt stanowi całość, czy jest to część obiektu, która przechowywana jest także w innym miejscu i nie jest uwzględniona w danym wniosku?
- Czy wszystkie części obiektu są w tym samym wieku, a może brakujące części zostały zastąpione nowszymi kopiami?

## Kryteria podstawowe

Wyróżnia się trzy kryteria podstawowe. Dotyczą one znaczenia dla historii, kultury i tradycji polskiej i są to:

### 1) znaczenie historyczne

To kryterium mówi o związku obiektu z historią, kulturą i tradycją Polski. Przygotowując informację w tym kryterium, należy odpowiedzieć sobie na pytanie czy dany obiekt w odniesieniu do naszego kraju:

- a) dotyczy rozwoju politycznego lub gospodarczego, ruchów społecznych lub duchowych;
- b) dotyczy wybitnej osobowości w historii;
- c) dotyczy konkretnych miejsc związanych z epoką, wydarzeniami lub ludźmi;
- d) dotyczy wyjątkowych zjawisk;
- e) dotyczy godnych uwagi tradycyjnych zwyczajów;
- f) dotyczy rozwijających się stosunków między krajami lub społecznościami;
- g) dotyczy zmian we wzorcach życia i kultury;
- h) dotyczy punktu zwrotnego w historii naszego kraju;
- i) dotyczy przełomowej innowacji;
- j) stanowi wyjątkowy przykład wpływu na przemiany i rozwój kultury człowieka,
- k) stanowi wyjątkowy przykład dokonania umysłu człowieka;
- l) stanowi wyjątkowy przykład dla miejsca, w którym powstał;
- m) stanowi wyjątkowy przykład dla wartości okresu, w którym powstał;
- n) stanowi przykład szczególnie istotnej tradycji kulturowej;
- o) stanowi przykład doskonałości w sztuce, literaturze, nauce, technice, sporcie lub innych dziedzinach życia i kultury.

### 2) znaczenie formy i stylu

Sam fizyczny charakter obiektu może mieć znaczenie. Niektóre obiekty mogą wydawać się niewarte uwagi pod tym względem – na przykład rękopisy lub maszynopisy – ale mogą na przykład posiadać cechy stylistyczne lub powiązania osobowe, które zasługują na uwagę. Obiekty mogą być pod pewnymi względami innowacyjne, posiadać wysoki stopień artyzmu lub inne istotne cechy. Rozpatrując to kryterium, można wziąć między innymi pod uwagę czy dany obiekt w odniesieniu do naszego kraju:

- a) stanowi szczególny przykład znaczącego tematu;
- b) stanowi szczególny przykład formy artystycznej;
- c) jest wybitny w swojej kategorii;
- d) wyróżnia się pięknem i kunsztem wykonania;
- e) stanowi innowacyjny lub nietypowy rodzaj nośnika;
- f) jest przykładem rodzaju dokumentu, który jest obecnie przestarzały lub wyszedł z użycia.

### **3) znaczenie społeczne, wspólnotowe lub duchowe**

Może się zdarzyć, że znaczenie obiektu dla danej społeczności jest bardzo wyraźne.

To kryterium odnosi się do przywiązania do dziedzictwa dokumentacyjnego konkretnej społeczności **w czasach współczesnych**. Mogą to być na przykład obiekty związane z wysoko cenionym (lub nawet znieawidzonym) przywódcą, przewodnikiem duchowym lub świętym. Mogą to być także obiekty związane z konkretnym zdarzeniem, wydarzeniem lub miejscem, które budzi szczególne skojarzenia.

We wniosku należy podać informacje o tym, w jaki sposób wyraża się to przywiązanie.

#### **Kryteria pomocnicze: wyjątkowość lub rzadkość**

W kryterium tym należy odnieść się do tego czy obiekt można określić jako unikatowy (jeden w swoim rodzaju, jaki kiedykolwiek powstał) lub rzadki (jeden z kilku ocalałych z większej liczby). Ta cecha może wymagać doprecyzowania: zgłaszany we wniosku obiekt może być unikalny, ale niekoniecznie rzadki. Mogą istnieć inne obiekty, które są podobne, ale nie są identyczne.

**Poza kryterium autentyczności i integralności nie jest konieczne, aby obiekt spełniał wszystkie pozostałe kryteria. Zastosowanie może mieć jedno lub więcej kryteriów, które mogą być ze sobą powiązane. Jako że bezwzględna miara znaczenia dziedzictwa kulturowego nie istnieje, ocena jest porównawcza i względna.**

Dodatkowo Komitet bierze pod uwagę **stan fizycznego zachowania dziedzictwa dokumentacyjnego**. Sam w sobie nie jest on wyznacznikiem znaczenia obiektu, ale jest istotny dla kwalifikacji danego obiektu do wpisania na Listę. Poważnie zniszczony obiekt może nie spełniać warunków, jeżeli jego treść i charakter zostały naruszone w stopniu uniemożliwiającym ich odtworzenie. Z drugiej strony, obiekt może być w dobrym stanie, ale być niewłaściwie przechowywany, a zatem może być zagrożony. W zależności od charakteru obiektu opis we wniosku musi być na tyle szczegółowy, aby umożliwić ocenę obecnego zagrożenia i/lub potrzeb konserwatorskich. Stanowić on będzie punkt odniesienia, na podstawie którego, jeśli obiekt zostanie wpisany, Komitet może monitorować jego bieżący stan i bezpieczeństwo.

Zgłaszane we wnioskach kolekcje bibliograficzne, zespoły lub kolekcje archiwalne muszą mieć charakter zamknięty i skończony, z jasno określoną datą początkową i końcową materiałów, które je tworzą. Wnioski, które nie będą spełniać tego warunku, będą odrzucane.

## Prawa i obowiązki właścicieli i przechowawców obiektu wpisanego na Listę

- 1) Właściciele lub przechowawcy obiektu wpisanego na Listę mają obowiązek zapewnić mu odpowiednie warunki przechowywania, zgodnie z przyjętymi standardami dla danego typu nośnika.
- 2) Właściciele lub przechowawcy obiektu wpisanego na Listę mają obowiązek poinformować Komitet o zmianie stanu zachowania danego dziedzictwa lub warunków przechowywania, jeśli uległy one pogorszeniu i zachodzi ryzyko negatywnego wpływu na stan zachowania obiektu.
- 3) Właściciele lub przechowawcy obiektu wpisanego na Listę mają obowiązek udostępnić go Komitetowi lub wskazanej przez niego osobie w celu monitorowania stanu zachowania i warunków przechowywania obiektu.
- 4) Właściciele lub przechowawcy obiektu wpisanego na Listę mają prawo do używania logo UNESCO/Pamięć Świata w celu wykazania swojego związku z UNESCO. Jego użycie musi być zgodne z aktualnymi wytycznymi UNESCO w tym zakresie.
- 5) Zachęca się właścicieli lub przechowawców obiektu wpisanego na Listę do upublicznienia informacji o wpisie, szerokiego udostępniania kopii obiektu oraz zwracania na niego uwagi opinii publicznej.

## Prawa Polskiego Komitetu Programu UNESCO Pamięć Świata

- 1) Komitet może monitorować stan zachowania i warunki przechowywania dziedzictwa dokumentacyjnego wpisanego na Listę.
- 2) Komitet może skreślić z Listy wpisany na nią obiekt w przypadku, gdy uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości będącej podstawą wydania decyzji o wpisie na Listę w świetle Kryteriów, gdy wartość ta nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych lub w przypadku uzyskania informacji, które uzasadniają skreślenie obiektu z powodów formalno-prawnych.